

КОСТЕНКО

Олександр Миколайович — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ЯК ЗАПОБІГАТИ ВІЙНАМ?

Сьогодні в контексті воєнної агресії РФ проти України все більш очевидною стає істина: «краще запобігти війні, ніж потім воювати». Академічна наука не може залишатися осторонь проблеми гарантування безпеки людства, і наукова спільнота має виконати миротворчу місію — використати свій потенціал для пошуку шляхів вирішення глобального завдання із запобігання війнам. На основі власних досліджень автор робить, зокрема, такі висновки: виявлення з використанням методології соціального натуралізму причин, що породжують воєнну агресію, дозволяє прогнозувати ймовірність війни; здатність виявляти причини воєн відкриває можливості для запобігання їм; основним фактором запобігання воєнній агресії є культивування соціальної культури громадян, протидія їхній соціопатизації, яка й формує у людей «волю до війни» і зрештою спричиняє воєнну агресію.

Навіть переможна війна — це зло, яке має бути відвернене мудрістю народів.

Отто фон Бісмарк

Чи можна прогнозувати війни? Про волю до війни. 24 лютого 2022 р. війська РФ розпочали нову фазу повномасштабної воєнної агресії проти України. Більшість прогнозистів щиро-сердно сумнівалися в тому, що це відбудеться, а ті, хто допускав таку можливість, наводили малопереконливі аргументи й наражалися на критику. Чому ж склалася така ситуація з передбаченням цієї агресії? Тому що не було адекватної методології діагностування волі до війни і прогнозування воєн.

Сьогодні потреба в такій методології стає очевидною. Зокрема, ще й тому, що при створенні Організації Об'єднаних Націй в 1945 р. у ст. 1 Статуту ООН однією з цілей організації було визначено: «вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії». На жаль, поки що досягти цієї мети ООН не вдається. Чому?

Чи можливо в принципі заздалегідь спрогнозувати таке соціальне явище, як воєнна агресія?

Якщо виходити з ідеї, що будь-які явища, в тому числі й соціальні, відбуваються відповідно до певних закономірностей, зокрема перебувають у причинно-наслідковому зв'язку одне з одним, то слід визнати можливість такого прогнозування.

Отже, маємо припустити: 1) якщо застосувати адекватну методологію прогнозування, воєнну агресію можна спрогнозувати; 2) якщо воєнну агресію можна спрогнозувати, це відкриває можливості для запобігання їй.

З певних уявлень про концепцію прогнозування воєн виходили, очевидно, й ті, хто керувався принципом *si vis pacem, para bellum* (хочеш миру, готуйся до війни). Тобто приготування до війни дають підстави для прогнозування миру, який і буде наслідком цих підготовчих дій. Проте історичний досвід показав, що це не гарантує миру і що такий прогноз є безпідставним. Але й пацифізм не зупиняє воєн і не дає підстав для очікування миру. Рух за роззброєння також не дає бажаних результатів. То невже війна — явище непрогнозоване і невідворотне, тобто непідвладне усвідомленій волі людей?

Що таке війна? Це конфлікт, який проявляється у воєнній агресії і реакції у відповідь на неї у вигляді захисту. І воєнна агресія, і захист від неї є проявом, з одного боку, волі агресора, а з другого, — волі того, хто захищається, спрямованих на пригнічення волі противника через застосування зброї для позбавлення ворога життя (калічення) або засобів до існування. Відомий дослідник феномена війни Карл фон Клаузевіц так визначав це поняття: «...*війна — це акт насильства, який має на меті змусити противника виконати нашу волю*» [1]. Зрозуміло, що в агресора — це воля до воєнної агресії, а у того, на кого вона спрямована, — воля до захисту від агресії.

Війна — це завжди прояв двох воель, що конфліктують одна з одною: волі агресора і волі того, хто захищається від агресії. Причому в механізмі війни ролі цих воель різні: воля агресора активує війну, а воля того, хто захищається, є реакцією на агресію.

Отже, війна — це вже прояв заздалегідь сформованої волі до війни. Саме цю волю і потрібно діагностувати в суспільстві для прогнозування воєнної агресії.

Чи є війна невідворотною? Діалог Ейнштейна і Фрейда. Якщо війна є проявом людської волі, то чи можна так вплинути на волю агре-

сора, щоб відвернути війну? Показовим для висвітлення цього питання є письмовий діалог, який відбувся в 1932 р. між двома видатними вченими ХХ ст. Альбертом Ейнштейном і Зігмундом Фрейдом щодо фундаментальної проблеми: «чи є війна невідворотною?» [2].

А. Ейнштейн у своєму листі до З. Фрейда запрошує його обмінятися думками в обговоренні проблеми, яка є найбільш нагальною серед усіх інших, що стоять перед цивілізацією. Ця проблема, на думку Ейнштейна, формулюється так: «чи існує для людства шлях, який дозволяє уникнути небезпеки війни?». Сам Ейнштейн, можливо під впливом ідей, сформульованих І. Кантом у трактаті «До вічного миру», опублікованому в 1795 р., вважав, що для цього варто було б створити наднаціональне утворення, яке б нації уповноважили і наділили владою та засобами для розв'язання міжнародних конфліктів, і в такий спосіб вдалося б запобігати війнам і закінчувати миром будь-які міжнародні та інші конфлікти. Проте він сумнівається в готовності націй заради цього делегувати такому наднаціональному утворенню частину свого суверенітету. А поки що урядам вдається за допомогою преси і шкіл «організувати і спрямувати маси на війну, тому що, — на думку А. Ейнштейна, — жага ненависті і руйнування знаходиться в самій людині». Він запрошує З. Фрейда, як експерта в галузі людської психології, розкрити «темні сфери людської волі» («людських інстинктів»), і тоді, «можливо, світло істини освітить шлях до нових і плідних способів дій», спрямованих на відвернення воєн.

Простіше кажучи, Ейнштейн запрошує Фрейда дати відповідь на запитання «*звідки береться у людей воля до війни?*». Це потрібно для того, щоб можна було дезактивувати цю волю і таким чином відвертати війни.

Фрейд у своєму листі у відповідь Ейнштейну обґрунтовує ідею, згідно з якою воля до війни породжується інстинктами агресії і руйнування, притаманними біологічній природі людини, а відверненню воєн може сприяти «культурний розвиток членів людської спільноти», оскільки культура, на його думку, має

здатність пригнічувати біологічні інстинкти агресії і руйнування, що породжують у людей волю до війни. «...Ми насмілюємося, — підсумовує З. Фрейд свою відповідь, — стверджувати: все, що сприяє культурному розвитку, працює також і проти війни».

Видається, що наведені тут ідеї Ейнштейна і Фрейда можна використати для розроблення сучасної концепції причин та умов, що породжують війни, і пов'язаної з нею концепції запобігання війнам.

Таку розробку можна здійснити у світлі методології *соціального натуралізму* [3, 4], згідно з яким визнається, що крім фізичної і біологічної форм природи є також *соціальна форма природи*, що існує за своїми законами — *законами соціальної природи, які реально діють у суспільному житті людей незалежно від їхньої волі і свідомості*. Роль волі і свідомості полягає в тому, щоб пізнавати ці закони й узгоджувати життя людей з ними, керуючись *принципом верховенства законів соціальної природи*.

Відповідно до соціального натуралізму, воля людини може перебувати в стані узгодженості із законами соціальної природи або в стані неузгодженості з ними. Стан узгодженості волі людини із законами соціальної природи називають станом «доброї волі», а стан неузгодженості — станом «злої волі», або *сваволі*.

Стан «доброї волі» проявляється в прагненні людей до справедливості, миру і безпеки, а стан «злої волі», або сваволі, — у формі різних видів соціального зла: конфліктів між людьми чи народами, злочинності, аморальності тощо. Найнебезпечнішим проявом волі в стані сваволі є воєнна агресія.

«Добра воля» у людей формується в процесі їх соціалізації, тобто в пристосуванні до законів соціальної природи. Зокрема, соціалізація людини здійснюється за допомогою соціального просвітництва, соціальної практики та інших засобів соціального виховання.

Сваволя («зла воля») формується в тих людей, соціалізація яких не здійснювалася належним чином. Тоді відбувається *соціопатизація* цих людей, тобто формування в них соціальної патології — вони стають соціопатами.

Воєнна агресія є проявом соціопатії, тобто сваволі людей. Отже, згідно з соціальним натуралізмом, воля людей до війни породжується внаслідок їх соціопатизації (а не в результаті дії біологічних інстинктів агресії і руйнування, як вважав З. Фрейд). Це відкриває можливості для запобігання війнам із застосуванням засобів соціалізації людей, завдяки чому вдалося б усунути стан соціопатії (сваволі), який породжує в людях воєнну агресію.

Помилка З. Фрейда полягає в тому, що він пояснював волю до війни факторами, які, на його думку, притаманні біологічній природі людини. Насправді, у світлі соціального натуралізму, інстинкти агресії і руйнування притаманні не людині загалом, а лише тим людям, які не пройшли належної соціалізації, тобто соціопатам, воля яких перебуває в стані сваволі, а свідомість — у стані ілюзій. «Культура людини» не пригнічує інстинкти агресії і руйнування, а соціалізує їх, тобто позбавляє антисоціального (злочинного) прояву. Біологічні інстинкти агресії і руйнування проявляються в поведінці лише соціопатів.

У результаті певних соціальних умов, сприятливих для соціопатизації, соціопатія може вражати величезні маси людей, навіть цілі народи. Зокрема, «колективними» формами соціопатії були фашизм в Італії, нацизм у Німеччині, а також є рашизм у Росії. Ці форми соціопатії й породили відповідні війни.

Саме симптоми ураженості людських спільнот соціопатією слугують критеріями для *прогнозування воєн*, причому як міжнародних збройних конфліктів, так і громадянських воєн чи терористичних актів. Розуміння цього відкриває шлях до відвернення воєн.

Концепція причини воєнної агресії Дюркгейма. Певний крок у напрямі виявлення причини воєнної агресії зробив французький соціолог Еміль Дюркгейм. У своїй статті ««Німеччина вище за все». Ідеологія німців і війна» [5], написаній у 1915 р., він чи не першим спробував діагностувати причину, яка спонукала уряд Німеччини до воєнної агресії в Першій світовій війні. Німеччина почала воювати, оголосивши Російській імперії війну 1

серпня 1914 р. Що ж стало причиною цього? Для відповіді на це запитання Дюркгейм досліджує ідеї відомого ідеолога довоєнної Німеччини Генріха Трейчке і пояснює агресивну поведінку Німеччини в Першій світовій війні як «наслідок певного розумового і духовного укладу». І далі він так розкриває цей «уклад» у головах людей: 1) «держава стоїть вище за міжнародні закони»; 2) «держава стоїть вище за моральність»; 3) «держава стоїть вище за громадянське суспільство». Ці ідеї насаджувалися як державна ідеологія для німців, і на їх основі виводився імператив: «Німеччина вище за все». Цю ідеологію Дюркгейм визначає як *пангерманізм*.

Е. Дюркгейм дійшов висновку, що зазначені вище ознаки «розумового і духовного укладу» тогочасної Німеччини є симптомами «соціальної патології», яка і проявилася у вигляді воєнної агресії Німеччини в ситуації, що склалася тоді в Європі та світі. Ідеологія пангерманізму слугувала для виправдання вбивств і каліцтв, вчинених німецькими солдатами на війні.

На прикладі німецької воєнної агресії Дюркгейм доводить: там, де запроваджується ілюзорний принцип верховенства державної волі над міжнародними законами, моральністю, громадянським суспільством, ця воля законірно перетворюється на сваволю держави, яка й проявляється у вигляді воєнної агресії. «Мати за собою саму природу речей, це — вища сила, якій безкарно неможливо протистояти», — пише Е. Дюркгейм, характеризуючи державну волю Німеччини, яка, порушуючи «природу речей», перетворилася на державну сваволю. Вона породила воєнну агресію в Першій світовій війні. І це агресивне свавілля, що порушувало «природу речей», не закінчилося для Німеччини безкарно.

Якою ж вбачав Е. Дюркгейм концепцію запобігання війнам, що виникають з воєнної агресії? Він формулює ідею, що з огляду на органічну взаємозалежність держав, які утворюють єдину і цілісну міжнародну спільноту, в цієї спільноти заради самозбереження і спільної безпеки є всі можливості для подолання «соціальної патології», що вражає ту чи іншу

державу і проявляється у вигляді воєнної агресії. Отже, запобігання війнам цілком можливе, потрібно лише міжнародній спільноті захотіти і навчитися реалізувати цю можливість.

Чи підходять сформульовані Е. Дюркгеймом висновки для пояснення причини, що породила воєнну агресію РФ проти України? Очевидно, підходять.

Рашизм як форма соціопатії, що активує волю до війни. Симптоми ураженості громадян Російської Федерації соціопатією у формі рашизму давали підстави заздалегідь поставити діагноз цієї соціальної патології і спрогнозувати воєнну агресію.

Рашизм, згідно з соціальним натуралізмом, є формою соціопатії, яка полягає в тому, що Росія ідентифікує себе як спільноту, що не керується принципом верховенства законів соціальної природи, а тому має керуватися сваволею та ілюзіями, зокрема у сфері політики, економіки, права і моралі. Інакше кажучи, РФ — це неприродне політичне утворення, яке тримається на сваволі та ілюзіях.

Способом існування соціопатії є реалізація сваволі та ілюзій через політику насильства щодо своїх громадян і воєнної агресії щодо інших народів. Соціопатизоване суспільство приречене на застосування в ньому політики насильства і воєнної агресії — це соціальна закономірність. Таке суспільство не здатне до демократії, верховенства права, мирного співіснування людей і народів та до сприйняття інших соціальних цінностей, заснованих на принципі верховенства законів соціальної природи. Допоки буде існувати рашизм, Росія буде протистояти цим цінностям.

До речі, слід мати на увазі, що приєднання України до Росії воєнним чи мирним способом, чого, очевидно, прагне Росія, є контрпродуктивним, оскільки українське і російське суспільства засновані на різних, несумісних один з одним принципах. У сучасній Росії панує принцип верховенства сваволі та ілюзій, а Україна історично тяжіє до принципу верховенства законів соціальної природи, який запроваджується з часів епохи Просвітництва в Європі. Отже, об'єднання України з Росією

було б протиприродним і в будь-якому випадку конфліктним.

Активність Росії полягає в намаганні впливати на соціальну реальність через ураження і спотворення «людського фактора», а саме волі і свідомості людей, двома взаємопов'язаними способами: культивуванням соціопатії у формі рашизму (зокрема, поширенням ідей «русско-го міра») та воєнною агресією.

Рашизм, як форма соціопатії, проявляється у воєнній агресії РФ проти України. Якби не було рашизму, не було б і війни! Уряд РФ сприяв соціопатизації громадян цієї країни і скористався цим для забезпечення підтримки воєнної агресії проти України. Якщо протидія ідеології, яку культивує рашизм, була б адекватною, Росія втратила б необхідний для здійснення воєнної агресії «людський фактор», а саме: ураженість волі і свідомості громадян Росії рашизмом.

Отже, без культивування рашизму, який соціопатизував громадян РФ, воєнна агресія Росії проти України була б неможливою.

Соціопатизована рашизмом Росія не здатна існувати за законами соціальної природи, не здатна жити так, як, скажімо, живуть країни Європи. Її стихія — порушення законів соціальної природи, керуючись сваволею і ілюзіями, які не можуть не породжувати волю до війни і воєнну агресію.

Якби вдалося здійснити *дерашизацію* РФ, війна втратила б будь-який сенс, а володіння ядерною і неядерною зброєю не становило б загрози. Адже причиною воєнної агресії і застосування зброї є воля, уражена рашизмом.

Найефективніший засіб проти російської агресії — це антирашистська ідеологія, яка дезактивує волю до війни, що проявляється в формі воєнної агресії.

Звідки ж береться соціопатія і її різновид рашизм? Соціопатами і рашистами (нацистами, фашистами) люди не народжуються, а стають під впливом соціопатизації, яка виникає в ситуації, несприятливій для узгодження життя людей із законами соціальної природи. І сьогодні в Росії відбувається соціопатизація громадян через культивування відчуженості їх від

законів соціальної природи і прищеплення їм комплексу сваволі та ілюзій. Політика уряду РФ сприяє цьому. Це злочинна політика, яка перетворює Росію на джерело небезпеки для людей і народів. Рашизм становить загрозу міжнародному правопорядку, на якому засноване мирне співіснування людей і народів. І тому міжнародна спільнота, всі люди доброї волі мають природне право застосовувати заходи з дерашизації РФ шляхом культивування соціальної культури в російських громадян.

Саме цим має керуватися міжнародна політика з протидії російській чи іншій воєнній агресії.

Формула «антивоєнних лещат». Отже, причиною воєн завжди є соціопатія, що породжує волю до війни, а всі інші фактори можуть бути не причинами, а лише *умовами*, які сприяють прояву соціопатії у вигляді воєнної агресії. Такими умовами можуть бути економічні, політичні, правові чи моральні фактори тощо. Запобігання війнам неможливе, якщо усуваються лише умови, які сприяють війнам, і не усувається причина воєн, тобто соціопатія.

Якщо соціопатія — це стан неузгодженості волі і свідомості людини із законами соціальної природи, то *соціальна культура людини* — це, навпаки, стан узгодженості її волі і свідомості із законами соціальної природи. Соціальна культура людей охоплює політичну, економічну, правову та моральну культуру.

Культивування в суспільстві соціальної культури людей запобігає їх соціопатизації, а отже, і формуванню в них «людського фактора» — волі до війни. Різновидом соціальної культури людей є *антивоєнна культура*, згідно з якою воєнна агресія порушує закони соціальної природи, зокрема природне право людей на мир і безпеку. Тому воєнна агресія є протиприродною і має визнаватися злочином.

Із соціально-натуралістичної концепції причини воєн та умов, що сприяють воєнній агресії, випливає такий імператив: *«Хочеш миру — по перше, культивуй у людей соціальну культуру для протидії ураженню їх соціопатією, яка проявляється у формі воєнної агресії, а по-друге, усувай ті умови, які сприяють прояву*

цієї соціопатії у формі воєнної агресії». Цей імператив є основою для концепції запобігання війнам, яку можна було б назвати *концепцією «антивоєнних лещат»*.

Отже, є два способи дезактивації в агресора волі до війни, з яких можна вибирати, а саме: 1) за допомогою зброї (так званий кровопролитний спосіб); 2) з допомогою засобів, які усувають «людський фактор» — соціопатію, що активує в агресора волю до війни (так званий безкровний спосіб).

Чи існує сьогодні можливість для застосування «безкровного» способу запобігання воєнній агресії або захисту від неї під час війни? Це проблема, яка ще потребує осмислення, але вже сьогодні людство має шукати засоби для реалізації цієї можливості.

І виходити тут потрібно з того, що *воля і свідомість людей є тим «людським фактором», проявом якого і є воєнна агресія*. Тому запобігання війні полягає в усуненні соціопатії, яка спонукає волю і свідомість людей до вчинення воєнної агресії.

Чи є соціопатизовані громадяни відповідальними за воєнну агресію, яку організовує їхній уряд? Згідно з соціально-натуралістичною доктриною, всі люди, зокрема й громадяни РФ, мають керуватися принципом верховенства законів соціальної природи. Соціопатизація громадян не позбавляє їх свободи волі, а це означає, що вона не виключає їхньої вини за порушення законів соціальної природи, що зобов'язують їх діяти для відвернення воєнної агресії, яку може вчинити їхній уряд. Громадяни РФ мають природне право і природний обов'язок зупинити воєнну агресію їхнього уряду проти України, але не реалізують своє громадянське право і не виконують свій громадянський обов'язок.

Якби громадяни РФ керувалися принципом верховенства законів соціальної природи, не сталося б ураження їх расизмом, який проявився у формі воєнної агресії РФ проти України. Отже, поведінка громадян РФ створила умову (обумовила) вчинення злочину у формі воєнної агресії. І формула їхньої вини може бути такою: *не реалізуючи своє природне право і не виконую-*

чи свого природного обов'язку щодо запобігання воєнній агресії, що випливають з принципу верховенства законів соціальної природи, громадяни РФ створили умови (обумовлення) для воєнної агресії РФ проти України. Відповідно до цієї провини вони мають нести адекватну (справедливу) відповідальність. Зокрема, для громадян РФ мають настати ті наслідки, які передбачені за вчинення воєнної агресії згідно з міжнародним правом (репарації та ін.).

Вину громадян РФ, яка полягає у створенні умов (обумовлення) для воєнної агресії, слід відрізнити від вини воєнних злочинців, які своїми діями, забороненими міжнародним правом і національним законодавством, *спричиняють* шкідливі наслідки для України та її громадян. Завдання воєнним агресором шкоди іншій державі та її громадянам і створення громадянами умов (обумовлення) для воєнної агресії — це різні ролі громадян у механізмі вчинення воєнної агресії, і, відповідно, за ці дії має бути різна відповідальність.

Міжнародне співтовариство ще має визначити форму відповідальності громадян РФ, які своєю поведінкою створили умови (обумовлення) для воєнної агресії РФ проти України. І тут може стати в пригоді досвід реагування на воєнну агресію Німеччини у Другій світовій війні та його інтерпретація Карлом Ясперсом у праці «Питання про винуватість. Про політичну відповідальність Німеччини» [6]. К. Ясперс запропонував критерії для диференціації вини і відповідальності громадян Німеччини за її воєнну агресію.

До речі, ідея про те, що створення міжнародних інституцій (судів тощо) для покарання воєнних злочинців, зокрема за вчинення ними воєнної агресії, може сприяти запобіганню війнам, виявляється необґрунтованою. Як свідчить історичний досвід, покарання воєнних агресорів хоч і є природною необхідністю, але не дезактивує волю до війни, а тому і не запобігає їй.

Радикальне (докорінне) запобігання воєнній агресії можливе лише шляхом культивування в суспільстві соціальної культури, яка має, зокрема, антивоєнний потенціал і здатна

усувати саму причину (коріння) воєнної агресії, тобто волю до війни, що породжується соціопатизацією людей.

Що робити? Отже, використовуючи ідеї А. Ейнштейна і З. Фрейда та керуючись соціальним натуралізмом, можна сформулювати такі висновки і пропозиції.

1. Виходячи з аксіоми «війні краще запобігти, ніж потім воювати», міжнародна спільнота мусить об'єднатися для здійснення заходів із запобігання війнам і забезпечення миру та безпеки, що відповідає інтересам усіх народів і людей. Бо від будь-якої війни страждає світовий порядок, який є спільною основою благополуччя для всіх народів і людей на Землі.

2. Для діагностики і прогнозування можливості воєнної агресії в тій чи іншій країні слід виявляти симптоми ураження її громадян соціопатією, що породжує волю до війни, а також визначати наявність умов, сприятливих для прояву цієї соціальної патології у вигляді воєнної агресії.

3. В основу міжнародної політики щодо запобігання війнам має бути покладено участь усіх народів і людей в усуненні можливості соціопатизації людей, яка породжує в них волю до війни, що проявляється у воєнній агресії.

4. Природним обов'язком держави є забезпечення умов для належної соціалізації (соціального виховання) своїх громадян, зокрема здійснення заходів, спрямованих на формування в них соціальної культури, необхідної для мирного суспільного життя. Невиконання чи неналежне виконання цього обов'язку є порушенням природного права людини на належну

соціалізацію в суспільстві, за яке держава має нести відповідальність.

5. Люди, уражені соціопатією, є потенційно небезпечними, тому суспільство має природне право застосовувати до них адекватні заходи з їх соціалізації (ресоціалізації).

6. Політика, що спричиняє соціопатизацію людей, зокрема прищеплює їм ідеологію расизму і так само фашизму чи нацизму, породжує волю до війни, ненависть і ворожнечу між людьми і народами, а тому має визнаватися злочинною.

7. Варто започаткувати міжнародний рух, спрямований на культивування антивоєнної культури (використовуючи, зокрема, досвід культивування екологічної культури у світі і культуртрегерства). Антивоєнний потенціал може мати просвітницький рух, що пропагував би в міжнародних відносинах принцип верховенства законів соціальної природи, який протистоїть сваволі та ілюзіям, що породжують воєнну агресію. Закони соціальної природи є тим спільним знаменником, на основі якого можуть об'єднатися всі народи і люди, оскільки ми всі «в одному човні» і всі мусимо дотримуватися правил, що випливають з природної необхідності жити в безпеці.

8. Україна, яка потерпає від воєнної агресії, породженої расизмом, могла б звернутися до міжнародної спільноти із закликом про здійснення заходів, спрямованих на культивування в Росії соціальної культури для дерасизації громадян РФ. Не буде расизму — не буде воєнної агресії РФ проти України чи будь-якої іншої країни.

REFERENCES

[СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. von Clausewitz C. *On War*. Princeton University Press, 1989. P. 15.
[фон Клаузевіц К. *Природа війни*. Пер. Р. Герасимова. Харків: Віват, 2018. С. 8.]
2. Frejd Z. *Po tu storonu principa udovol'stviya*. Moscow: Progress, 1992. P. 325–337 [in Russian].
[Фрейд З. *По ту сторону принципа удовольствия*. Москва: Прогресс, 1992. С. 325–337.]
3. Kostenko O. Social naturalism – outlook of the future. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2006. (10): 33–38.
[Костенко О. Соціальний натуралізм – світогляд майбутнього. *Вісник НАН України*. 2006. № 10. С. 33–38.]
4. Kostenko O. “*Novi ochi*” *dlia novoho chasu (pro sotsialnyi naturalizm)*. Lutsk: Teren, 2022 [in Ukrainian].
[Костенко О.М. «Нові очі» для нового часу (про соціальний натуралізм). Луцьк: Терен, 2022.]
5. Durkheim É. *Germany Above All. German Mentality and War*. Paris: Librairie Armand Colin, 1915.
[Дюркгейм Э. «Германия выше всего». *Идеология немцев и война*. Пер. с фр. В.Ш. Москва: Изд-во преподавателей Моск. ун-та, 1917.]
6. Jaspers K. *Die Schuldfrage. Ein Beitrag zur Deutschen Frage*. Artemis-Verlag Zurich, 1947.
[Ясперс К. *Вопрос о виновности. О политической ответственности Германии*. Пер. С. Апта. Москва: Прогресс, 1999.]

Oleksandr M. Kostenko

Institute of State and Law V.M. Korytsky National Academy of Sciences of Ukraine: Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9601-775X>

HOW TO PREVENT WARS?

Today, in the context of Russia’s military aggression against Ukraine, the truth is becoming more and more obvious: “it is better to prevent war than to fight it”. Academic science cannot stay aloof from the problem of ensuring the security of humanity, and the scientific community must fulfill a peacekeeping mission – to use its potential to find ways to solve the global task of preventing wars. Based on his own research, the author draws the following conclusions: identifying the causes of military aggression using the methodology of social naturalism allows predicting the likelihood of war; the ability to identify the causes of wars opens up opportunities for preventing them; the main factor in preventing military aggression is the cultivation of social culture of citizens, counteracting their sociopathization, which forms people’s “will to war” and ultimately causes military aggression.

Cite this article: Kostenko O.M. How to prevent wars? *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (7): 3–10.
<https://doi.org/10.15407/visn2024.07.003>